

Az ómagyar igeidőrendszer morfoszintaxisáról*

1. Bevezetés. – E tanulmány univerzális grammatikai keretben elemzi az ómagyar nyelv igeidőrendszerét, azaz annak az igeidő- és aspektusrendszernek a megnyilvánulásként értelmezi, melyet a modern igeidő- és aspektuselméletek az emberi nyelvek közös sajátóságaként azonosítottak. A javasolt elemzés az ómagyar igeidőrendszert mint az időt és aspektust is külön toldalékkal jelölő komplex igeidőrendszerek tipikus megvalósulását mutatja be. Univerzális grammatikai nézőpontból az ómagyar és a latin igeidőrendszerek hasonlósága is új fényben tűnik fel; a latinnal való hasonlóság magyarázatához többé nincs szükség a szociológiai és grammatikailag is kérdéses latin hatás feltételezésére. A javasolt elemzés alapján az ómagyar igeidőrendszernek a középmagyar korban lezajlott nagyfokú egyszerűsödése is megmagyarázható.

2. Külső idő és aspektus. – Az események és állapotok, közös szóval: a situációk nyelvi tükrözése során az emberi nyelvek a situációk külső és belső idejét is kifejezik. A külső idő a situációknak az időtengelyen való elhelyezését jelenti; annak a jelölését, hogy egy situáció a beszédidővel egyidejű (tehát jelen idejű), a beszédidőnél korábbi (múlt idejű) vagy a beszédidőnél későbbi (jövő idejű). A belső időt, azaz a situációk belső időszerkezetét aspektusnak nevezik. A belső idő jelölésének kulcskérdése, hogy egy adott situációt kezdő és végpontjával együtt, befejezett egészként ábrázolunk, vagy nézőpontunk (aspektusunk) csak a situáció valamely kezdő- és végpont nélküli, befejezetlen szeletére terjed ki.

A világ nyelveinek jelentős része (vö. ÖSTEN DAHL, *Tense and Aspect Systems*. London, 1985. 182–90) mind a külső időt, mind az aspektust igei morfémákkal fejezi ki. Igen elterjedtek a külső időt és az aspektust egyaránt jelölő komplex igeidőrendszerek. Az ilyen igeidőrendszerek leírása, a különféle igealakok funkcióinak ábrázolása többnyire ma is a HANS REICHENBACH kidolgozta rendszeren alapszik (*Elements of Symbolic Logic*. New York, 1947, 1996.) – I. CARLOTA SMITH, *The Parameter of Aspect*. Dordrecht, 1991.; KIEFER FERENC, *Az aspektus és a mondat szerkezete*. In: *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp., 1992. 797–886; NORBERT HORNSTEIN, *As Time Goes By. Tense and Universal Grammar*. Cambridge, Mass., 1993.; HAMIDA DEMIRDACHE – MYRIAM URIBE-ETXEBARRIA, *The syntax of time adverbs*. In: *The Syntax of Time*. Szerk. J. GUÉRON – J. LECARME. Cambridge, Mass., 2004. 143–80. REICHEN-

* E tanulmány a TS 40705. sz. OTKA-projektum keretében készült. Köszönetet mondok Wacha Baláznak hasznos megjegyzéseiért.

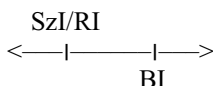
BACH és követői a külső időt és az aspektust egyaránt jelölő igeidőrendszerek különféle igeidőinek funkcióját három időpont, illetve időtartam: a beszédidő (BI), a szituációdő (Szl) és a referenciaidő (RI) eltérő viszonyával jellemzik. E három időpontot/időtartamot az időegyenesen ábrázolják. A külső időt a szituációdőnek a beszédidőhöz való viszonya fejezi ki. Ha a szituációdő megelőzi a beszédidőt, múlt időről, ha egybeesik vele, jelen időről, ha követi, jövő időről beszélünk. Az aspektust a referenciaidőnek a szituációdőhöz való viszonya határozza meg. Ha a referenciaidő a szituációdő egészét magában foglalja, befejezett aspektusról van szó (hiszen a szituáció befejezett egészként kerül a nézőpontunkba). Ha a referenciaidő csak a szituációdő egy szeletére terjed ki (tehát a szituációdő foglalja magában a referenciaidőt), akkor befejezetlen az aspektus.

Az összetett igeidőrendszerek sem mindig különböztetik meg a szituációdőt és a referenciaidőt. Ha a két idő egybeesik, egyszerű igeidőről: egyszerű jelenről, egyszerű múltból, illetve egyszerű jövőről beszélünk. Íme az egyszerű igeidőknek az időtengelyen való ábrázolása:

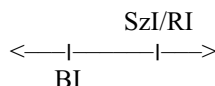
(1) a) Egyszerű jelen
Szl/RI

b) Egyszerű múlt

c) Egyszerű jövő

(A pontszerűnek jelzett referencia-, illetve szituációdő is jelölhet időtartamot, a cselekvés/történés típusától függően.)

Ha egy adott igeidő arra utal, hogy a referenciaidő különbözik a szituációdőtől, aspektust is jelölő, befejezetlen vagy befejezett igeidőről van szó. Befejezetlen aspektus esetén a referenciaidő a szituációdő belsejében található; annak csak egy pontjára vagy szeletére terjed ki:

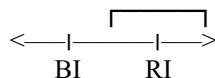
(2) a) Befejezetlen jelen
Szl

b) Befejezetlen múlt

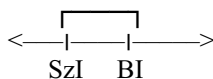

c) Befejezetlen jövő

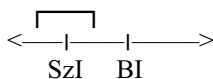

Befejezett jelen, múlt, illetve jövő idő esetén a referenciaidő a jelen, múlt, illetve jövőbeli szituáció egészét magában foglalja:

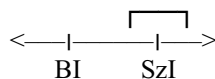
(3) a) Befejezett jelen
RI

b) Befejezett múlt

c) Befejezett jövő

Ebben a REICHENBACHTÓL kidolgozott, KIEFER (i. m.) által a mai magyar nyelvre is alkalmazott keretben értelmezem az ómagyar nyelv különféle igeidőit.

3. Az ómagyar igealakok funkciója. – A) Az ómagyar igeidők. – Az ómagyar nyelv öt igeidőt használt; például a *mondani* ige esetében

a *mond*, *monda*, *mondott*, *mond vala*, *monda vala* alakokat. Ezeket REICHENBACH nyomán az alábbi igeidőkkel azonosítom:

- (4) *mond* – egyszerű jelen
mondott – befejezett jelen
monda – egyszerű múlt
mond vala – befejezetlen múlt
mondott vala – befejezett múlt

Kérdéses a *mondand* igealak státusa. Kétségtelenül a jövőre vonatkoztatva alkalmazták; azonban használata mind műfaji-társadalmi elterjedtségét, mind funkcióját tekintve korlátozott volt. Egyrészt hiányzott a beszélt nyelvhez közel álló szövegtípusokból, például a misszilizésekből. Másrészt az írott műfajokban sem használták az általános jövő kifejezésére (erre a jelen idejű alakokat alkalmazták); az esetleges, feltételhez kötött jövő jelölésére szolgált (vö. E. ABAFFY ERZSÉBET, Az igemód- és igeidőrendszer. In: TNYt. II/1: 120–83), és ennek megfelelően csak alárendelt mellékmondatban fordult elő. A kódexírók, illetve -fordítók a latin jövő idejű feltételes mellékmondatok *futurum perfectum*-ának feleltették meg. Íme egy jellegzetes példa a Halotti Beszéd és Könyörgésből (HB., 1192–5.). A jövőre vonatkozó főmondati ige jelen időben áll; csak az esetlegességet kifejező mellékmondat igeje tartalmaz *-nd* toldalékot:

(5) *isa ki nopun e m d ü l oz gyimilcstül, halálnek haláláal holsz* (ýsa kí nopun emdul oz gimilstwl. halalnec halalálál holz.)¹

A fenti tények alapján azt feltételezem, hogy az *-nd* az ómagyar korban nem időjelként, hanem modális képzőként (a *-hat/-het* modális képző távoli rokonaként) funkcionált. Az eshetőséget, feltételtől függő lehetőséget kifejező modalitás jelentésénél fogva alkalmas volt a jövő idő kifejezésére is.

Az ómagyar igeidőrendszerben tehát az alábbi igeidő és aspektus kombinációkat különböztettem meg.

B) E g y s z e r ű j e l e n . – Mint az (1a) alatti sematikus ábrázolásból kitűnt, a külső időt és az aspektust is jelölő összetett igeidőrendszerekben az egyszerű jelen a beszéd idejekor fennálló szituációk ideje. Egyszerű igeidőről lévén szó, a referenciaidő nem játszik benne szerepet; egybeesik a szituációidővel. Az ómagyar igeidőrendszer nem különböztette meg az egyszerű jelent és az egyszerű jövőt, ezért ott az egyszerű jelen szerepe kiterjedtebb: a beszéd idejekor még le nem zárult (tehát jelenbeli és jövőbeli) szituációkat jellemzi. Az ómagyar korban a *mond* típusú igealakok képviselték az egyszerű jelent; ezek szolgáltak a beszéd idejekor folyamatban lévő, illetve a jövőben beálló cselekvések/történések és állapotok, valamint a habituális cselekvések és történések leírására. Íme néhány példa:

(6) *L á t j á t u k f e l e i m s z ű m t ű k h e l , m i k v o g y m u k* (HB.: Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc)

¹ Annak érzékeltetésére, hogy az ómagyar nyelvet nem történeti, hanem szinkrón szempontból vizsgálom, a példákat olyan helyesírással idézem, hogy azok a mai beszélők számára is könnyen olvashatók és könnyen megíthetők legyenek. A példák eredeti helyesírású változatát csak zárójelben adom meg.

(7) a) *Sírolmol sepedik, búol oszuk, epedek* (ÓMS., 1300 k.: syrolmol sepedyk. buol oszuk epedek)

b) *Szemem könyüel árad* (ÓMS.: Scemem kunuel arad)

C) *Egyszerű múlt.* – Az egyszerű múlt – mint az (1b) alatti ábra mutatja – a beszédidőt megelőző szituációk külső idejét jelöli. Nem fejez ki a szituációdídtól eltérő referenciaidőt; tehát nem utal a szituáció befejezett vagy befejezetlen voltára. Az ómagyarban az *-a/-e* jeles igealakok, például a *monda*, képviselték az egyszerű múlt időt. Az aspektus nélküli, egyszerű múlt – univerzálisan és az ómagyarban is – tipikusan az egymást lineárisan követő múltbeli események elmondásának, azaz a történetmeselésnek az ideje, ezért elbeszélő múltnak is nevezhetjük. Íme egy példa:

(8) *Jöve es elrejté őmagát a palást felfedvén, es őmagát veté ő lábaihoz. Es imé immár éfélkoron ohajtozék az ember, es megháborodék. Es látá fekö nemberjét ő lábainál.* (1416 u./1450: Iouo 7 èlreite ɔmagat · a palast felfeduē 7 ɔ magat vete ɔlabaihoz Es imē iīmar éfélkoron ohaitozéc az èmbèr 7 méghaborodéc · 7 lata fèkò nèmbeiet ɔlabaynal: Bécsi codex. Közzéteszi MÉSZÖLY GEDEON. Bp., 1916. 5; továbbiakban: BécsiK.)

WACHA BALÁZS (Időbeliség és aspektualitás a magyarban. NytudÉrt. 149. Bp., 2001. 84) az egyszerű múltat a befejezetlen múlt aspektuális ellentettjeként, azaz lényegében befejezett múltként azonosítja. A fenti idézet *ohajtozék* eleme azonban nem támasztja alá ezt a nézetet. A kontextus (valamint a történet: Ruth és Boáz története) ismeretében arra következtethetünk, hogy az „ohajtozási szituációt” nem teljes egészében, kezdő- és végpontjával együtt írja le az adott tagmondat, hanem éjfélkor már folyamatban lévőnek ábrázolja. Általában természetesen múltbeli eseménysor elbeszélésekor, azaz az egyszerű múlt idő értelmezésekor a befejezett olvasat képviseli a jelöletlen olvasatot (szemben az egyszerű jellel, mely folyamatot jelölő ige jelöletlen esetben befejezetlen értelmű); de ez a fajta befejezettség nem az igei toldalékok jelentéséből, hanem pragmatikai okokból, a világról való tudásunkból, valamint gyakran az ige lexikális jelentéséből következik.

D) *Befejezett jelen.* – A befejezett jelen – mint a (3a) alatti ábrán látható – olyan múltbeli szituációk leírására szolgál, melyeket a jelen szemszögéből nézünk. A referenciaidő (azaz a beszélő perspektívája) mind a múltbeli szituációt, mind a jelent magába foglalja. Tipikusan akkor kerül sor a befejezett jelen használatára, ha olyan múltbeli eseményekről van szó, melyek következménye még a beszéd idejekor is fennáll. Pontosan ezt a szerepet töltötte be az ómagyarban a *-t/-tt* jeles igeidő.² Például:

(9) *...mondának őneki: Megtartottad te lelkedet azért, mert illetén tanácsot leltél...* (BécsiK. 26: mōdanac ɔnēki Megtartottad te lelkedēt azēt mēt illētēn tanalot létlēt)

² Az ómagyar befejezett jelen feltehetőleg nem egyszerűen a *presens perfectivum*-ot hanem annak *presens perfectum* elnevezésű altípusát képviselte. A perfectum a perfectivum, azaz a befejezett aspektus sajátos alfaja. A perfectum fő jellemzői: 1. (a perfektív aspektusra általánosan jellemző módon) a szituációdídt megelőzi a referenciaidőt; 2. a szerkezet utal az esemény eredményeképpen beálló állapotra; 3. a szerkezet kifejezi az alany érintettségét.

(10) *Jaj nekem, mert haragossá én ellenem töttem én megváltómat ... Igaz utat elhagytam, és az járatlan utakon messze ... forgottam.* (1493: IAY neekem merth haragossá een ellenem tewttem, een meg wältõmath ... Igaz wtath ... el hattam, ees az yáráthlan wtakon mezze ... forgottam.: Festetich-kódex 396; idézi E. ABAFFY i. m. 155)

A (9)-es példában a *megtartottad te lelkedet* állítmány az alanynak a beszéd idejkor tapasztalható állapotára vonatkozik. *Az illetén tanácsot leltél* is azzal egyenértékű, hogy 'illetén tanács birtokában vagy'. A (10)-es példa esetében is a beszélő korábbi tetteinek a beszédidőkor fennálló következményein, a megváltó haragos és a beszélő bűnös állapotán van a hangsúly.

A *-t* jeles igeidőt gyakran szembeállítják az elbeszélő múlttal, hangsúlyozva, hogy míg az utóbbi a 3. személyű történetmesélés, az előbbi a személyes közlések igeideje. „Az élő beszédet utánzó szövegben mindenütt befejezett múlt [a jelen terminológiával: befejezett jelen] van” – írja például BÁRCZI GÉZA (*A magyar nyelv életrajza*. Bp., 1963. 163). Ezt az általánosítást az alábbi típusú idézetekkel támasztják alá:

(11) *Orpha megapola ő napát s megfordola. Rut eggyesőle ő napával. Kinek monda Noémi: Ime te rokonod megfordolt.* (BécsiK. 2: Orpha megapola o napat t megfordola Rvt éggéfolè o napaua Kin^e mōda Noemi Ime te rokonod megfordolt: idézi E. ABAFFY i. m. 154)

E szövegben ugyanazt az eseményt: Rut megfordulását a kívülről elbeszélő *-a/-e* jeles elbeszélő múlttal, az esemény résztvevője pedig *-t* jeles befejezett jellel adja elő. Azonban tévedés volna a *-t* jeles igeidőt egyfajta „személyes múlt idő”-ként szembeállítani az elbeszélő múlttal. Ennek nemcsak univerzális grammatikai ismereteink, hanem a magyar nyelv bizonyos tényei is ellentmondanak. Élőbeszédben, személyes közlésben is *-a/-e* jeles egyszerű múlt időt találunk időpontot jelölő időhatározók mellett. Az ilyen mondatokban ugyanis az időhatározó jelölte referenciaidő nem terjed ki a beszédidőre is, hanem a szituációidővel esik egybe:

(12) a) *Ez tegnapi napon nyilván megmondam ...* (1526: ez thegnapȳ napon ... nȳlwan meg mondam: MNy. 1941: 205; idézi E. ABAFFY i. m. 153)

b) *Enyingen írák ez levelet pénteken* (1529: Enȳngen ȳram ez lewelet penteken: MNy. 1941: 277; idézi E. ABAFFY uo.)

A múlt idejű időhatározókkal való összeférhetetlenség nem a személyes közlésekre, hanem a befejezett jelen időre jellemző, minthogy a múlt idejű időhatározóval megadott referenciaidő kizárja a befejezett jelenre jellemző, a jelent is magában foglaló referenciaidőt. Az a tény, hogy a befejezett jelen nem a bibliai vagy történelmi események elbeszélésére jellemző, hanem a közelmúlt történéseinek a történések szereplői általi elmondására, a befejezett jelen funkciójából következik. Az elbeszélő többnyire a közelmúlt általa is átélt eseményeit láttatja a jelen szemszögéből; többnyire azokat ábrázolja olyanokként, melyek eredményállapota a közléskor még fennáll.³

³ Írásom lektora, WACHA BALÁZS az alábbi példára hívja fel a figyelmemet: 1510: *sent gorg napan töttem tvdomat lelezt az kovenbe...* (HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS szerk., *Középkori leveleink* [1541-ig]. Bp., 1991. 32). E példában a várt egyszerű múlt helyett befejezett jelent találunk – annak ellenére, hogy az időhatározó múltbeli időpontra utal. Elemzésemben a fenti példa igeidőhasználata már a középmagyar korban végbemenő változások előfutára. E lentebb elemzen-

E) Befejezetlen múlt. – A befejezetlen múlt univerzálisan olyan múltbeli szituációk leírására szolgál, melyek esetében a referenciaidő a szituációidőnek csak egy közbülső pontjára vagy szeletére terjed ki; l. a (2b) alatti ábrát. Az ómagyarban a *mond vala* típusú igealakok töltötték be ezt a szerepet. Egyrészt egy adott múltbeli időpontban folyamatban levő szituáció jelölésére használták – mint például az alábbi idézetben, melyben a múltbeli referenciaidőt a főmondati esemény, Nabahodonozor és Arphaxat megvívásának ideje adja meg:

(13) *Nabahodonozor ki ... ország l vala Ninivének nagy városában, viva Arphaxat ellen* (BécsiK.: Nabahodonozor ... ki orzagluala Niniuën^e nag varosaban viua Arphaxat ellèn: idézi ABAFFY i. m. 157)

A habituális cselekvés, történés is olyan kiterjesztett szituációnak tekinthető, melyet kezdő- és végpontja nélkül, folyamatában látunk; ezért a múltbeli habituális cselekvések, történések ideje is a befejezetlen múlt idő volt:

(14) *Ez nemességes szent szűz magyar királynak nemes leánya hetet tart vala, az kohnyán főz vala az sororoknak, fazekat mos vala, talakat mos vala, az halakat meg faragja vala...* (1510: Ez nemesseges zent zvz magery kyrálnak nemes leyanja · hetet tart vala az cohnynan fevz vala az sororoknak · fazekat mos vala · talakat mos vala · az halakat meg farajya vala... Szent Margit élete 11v. Régi magyar kódexek 10. Bp., 1990.; továbbiakban: MargL.)

Az idézett Margit-legendában csak Margit szokásos cselekedeteit írja le a szerző, Ráskai Lea, befejezetlen múlt időben. Amikor egyedi eseményekről van szó, átvált az egyszerű múlt időre:

(15) *Azért mikoron szent Margit asszony egy napon szokása szerint az mosdóvíznek moslékát akarná kivinni az refektóriumból, de nem vihete el az sokaságáért, hívva hozzá egy sorort...* (MargL. 13r.: Azert mykoron zent margit azzon egy napon zokasa zerent az mosdo víznek moslekat akarna ki vinný az refectoriumbol · de nem vÿhete el az víznek sokasagaert · Hÿua hozza egy sorort...)

Azokban a nyelvekben, például az olaszban, angolban, melyekben ma is használatos a befejezetlen múlt, megfigyelhető a befejezetlen múlt idő egy sajátos funkciója. Teljesítményigékkel (azaz olyan pillanatnyi cselekvést, történést kifejező igékkel, melyek esetében egybeesik az esemény kezdő- és végpontja), a befejezetlen múlt idő a meg nem valósult teljesítmény előkészítő szakaszának jelölésére szolgál. Például:

(16) *We were already reaching the mountain top when the storm forced us to turn back.* 'Már értük elfelé [majdnem elértük] a hegycsúcsot, amikor a vihar visszafordulásra kényszerített bennünket.'

Az ómagyarban is adatható a befejezetlen múlt időnek ez a jelentése. Például:

dő változások során a *-t/-tt* befejezettségjel a múlt idő jelévé értékelődik át, azaz a befejezett jelen veszi át a múlt idő szerepét, a korábbi egyszerű múlt pedig lassan kihullik a nyelvből.

(17) *Es oz gyimilcsnek ül keseröü vola vize, hugy turkukat m i g é s z o k o s z t j a v o l a .* (HB.: Es oz gimilcsnec vvl keferuv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola.)

(18) *akár mely erősen munkálkodik vala, mégis meghal vala éhhez... És hozzá méne mondván... együtt munkálkodjunk, mint annak előtte...* (1524–27: akar meely erőssen mwkalkodyk vala meeg ees megh haal vala ehel... Es hozya meene mondwán ... egygyt mwkalkogywnk mynt annak elette; Érdy-kódex 464; idézi E. ABAFFY i. m. 158)

A Halotti Beszéd (17) alatti mondatának univerzális grammatikai megfontolások alapján megjósolható jelentése ('...hogy torkukat majdnem megszakasztá') lényegében egybeesik BÁRCZI GÉZA olvasatával (mige zocoztia vola: MNy. 1945: 79–81). A (18)-as példa esetében a kontextus teszi teljesen egyértelművé, hogy az első mondat alanya csak majdnem meghalt éhhez – hiszen ő marad a további tagmondatokban leírt későbbi cselekvések alanya is.

F) *Befejezett múlt.* – A befejezett múlt olyan szituációkat jelöl, melyek egy múltbeli referenciaidőpontnál korábban mentek végbe. Az ómagyarban a *mondott vala* típusú igealakok képviselték a befejezett múltat. Például:

(19) *És megemlékezék Péter az ígéről, kit m o n d o t t v a l a neki Jézus* (1466: Es meg emlékezec Péter az ígéről kit mondot vala neki i; Münchener kódex 103, idézi BÁNHIDI ZOLTÁN, A magyar nyelv összetett igealakjai. MNyTK. 63. Bp., 1941. 24)

(20) *Megleltem én juhomat, ki elveszett vala* (1466: meğ leltem èn iuhomat ki èl vèzetuala; uo. 146, idézve uo.)

E példák esetében a mellékmondatban leírt szituációt a főmondati szituáció időpontjához mint referenciaidőponthoz viszonyítjuk. A mellékmondati predikátum befejezett múlt ideje azt fejezi ki, hogy a mellékmondati szituáció a főmondati esemény időpontjánál korábban befejeződött. A mellékmondat befejezett múlt idejét nem befolyásolja, hogy a főmondatban leírt múltbeli szituáció elbeszélő múltban vagy a beszédidőponthoz viszonyított befejezett jelenben áll.

4. Az időt és aspektust is jelölő predikátumok morfoszintaktikai szerkezete. – Míg REICHENBACH rendszere csupán szemantikailag értelmezi a külső idő (azaz a múlt/jelen/jövő) és az aspektus (azaz a befejezettség/befejezetlenség) különféle értékeinek lehetséges kombinációit, egyes REICHENBACH-követők a külső idő és az aspektus viszonyának szerkezeti ábrázolásával is megpróbálkoztak. E tanulmányban azt a morfoszintaktikai keretet alkalmazom, melyet DEMIRDACHE és URIBE-ETXEBARRIA (i. m.) dolgozott ki REICHENBACH rendszerének szerkezeti leképezésére. Eszerint az ígés kifejezésre (VP-re) egy aspektuális kifejezés (AspP), valamint egy temporális kifejezés (TP) épül. Az aspektuális kifejezés feje egy olyan Asp operátor, mely megmondja, hogy a VP-vel kifejezett szituáció ideje (a SzI) hogyan viszonylik a referenciaidőhöz (RI-hez). Az Asp kétféle: *benne* és *utána* értéket vehet fel. Ha a referenciaidő *benne* van a szituációidőben – mint (21a)-ban –, befejezetlen aspektusról, ha pedig a referenciaidő *utána* van a szituációidőnek – mint (21b)-ben –, akkor befejezett aspektusról van szó:

- (21) a) Befejezetlen aspektus b) Befejezett aspektus
- AspP

RI Asp'

 Asp VP

benne /

 SzI ...

AspP

RI Asp'

 Asp VP

utána /

 SzI ...

A T operátor azt mondja meg, hogy a beszédidő (BI) hogyan viszonylik a referenciaidőhöz: *benne*, *utána* vagy *előtte* van. Ha a beszédidő benne van a referenciaidőben, jelen időről beszélünk; ha utána van a referenciaidőnek, múlt időről, ha pedig megelőzi a referenciaidőt, jövő időről:

- (22) a) Jelen idő b) Múlt idő c) Jövő idő
- TP

BI T'

 T AspP

benne /

 RI Asp'

 Asp VP

TP

BI T'

 T AspP

utána /

 RI Asp'

 Asp VP

TP

BI T'

 T AspP

előtte /

 RI Asp'

 Asp VP

Tekintsük például egy befejezetlen jövő idejű predikátum szerkezetét, valamint e szerkezet egyik (angolból vett) tényleges megvalósulását. Az aspektuális és a temporális operátor akár segédigeeként, akár kötött igei toldalékként megjelenhet; a (23b) alatti angol kifejezésben például a T és az Asp fejet is segédige képviseli. A B(eszéd)I(dő), RI, SzI csomópontokat időhatározókkal tölthetnénk ki; angol példánkban azonban a beszédidő, referenciaidő és szituációdő pontosítatlan marad; csak egymáshoz való viszonyuk fejeződik ki.

- (23) a) Befejezetlen jövő idő b)
- TP

BI T'

 T AspP

előtte /

 RI Asp'

 Asp VP

benne /

 SzI ...

TP

T AspP

will /

futur. Asp VP

be /

 imperf. V

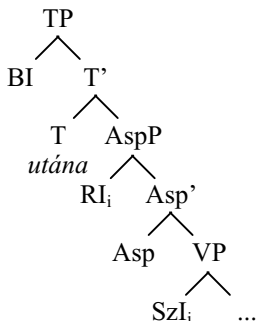
going

 'menni'

'éppen menni fog'

Az egyszerű igeidők esetében a referenciaidő és a szituációdő azonos, s ezt DEMIRDACHE és URIBE-ETXEBARRIA (i. m.) úgy jelöli, hogy azonos indexszel látja el őket. Például:

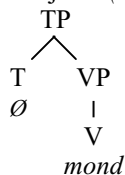
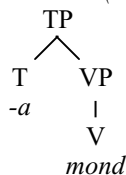
(24) Egyszerű múlt idő

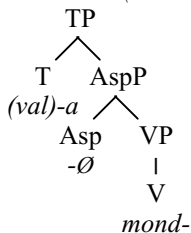
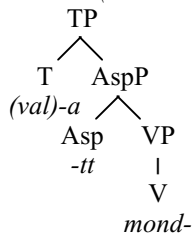
Az ómagyar igeidőrendszer leírása során e szerkezetet egyszerűsítve ábrázolom majd: kihagyom az AspP projekciót, a referenciaidővel együtt.

Az ómagyarban használatos kétféle aspektusértéknek és kétféle időértéknek megvolt a maga morfológiai megfelelője. A jelen idő jele zéró, a múlt idő jele pedig az *-a/-e* volt. A befejezetlen aspektust szintén zéró jelölte, a befejezett aspektust pedig a *-t/-tt*. Az időjel a T fejben, az aspektusjel pedig az Asp fejben jelent meg.

Íme az egyszerű jelen, illetve egyszerű múlt időben álló (aspektusjelölés nélküli) ómagyar predikátumok szintaktikai felépítése. (Az elemek sorrendje egyelőre tükörképe a felszíni szerkezetben tapasztalható sorrendnek. A tényleges sorrendet a levezetés morfológiai szakaszában állítjuk elő.)

(25) a) Egyszerű jelen (*mond*):b) Egyszerű múlt (*monda*):

Ami az idő- és aspektusjelölést is tartalmazó komplex igeidőket illeti, többek megfogalmazásában (pl. ANTAL LÁSZLÓ, Ismerjük a magyar igét? In: ANTAL, Egy új magyar nyelvtan felé. Bp., 1977.; BARTOS HUBA, Az inflexiók jelenségei szintaktikai háttere. In: Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Szerk. KIEFER F. Bp., 2000. 653–761) ismeretes az az általánosítás, miszerint egy ige-tőhöz nem kapcsolódhat két jel, vagy másként két analitikus toldalék. Ennek megfelelően a külső időt és az aspektust is külön jelölő igeidők esetében az ige-tő csak az aspektusjelet képes felvenni, az időjelet nem. Jelen időben a zéró időjelnek nem kell külön hordozó; múlt időben azonban a testes múltidő-jelnek segédigére van szüksége. A létige szolgál az időjelet hordozó segédigeként:

(26) a) Befejezetlen múlt (*mond vala*):b) Befejezett múlt (*mondott vala*):

E szerkezetek az ige, az aspektus és az idő mondattani hierarchiáját tükrözik. Az elemek felszíni sorrendjére nem utalnak, a fenti szerkezeteket térbeli fákként kell elképzelnünk. Pusztán konvenció, hogy a mondattanban a fejkategóriákat a bővítményükként szolgáló kifejezés előtt veszik fel. Ha az elemek szabad morfémák, mint a (23b) alatti angol példában, akkor SVO alapszórendű nyelvekben a konvencionális ábrázolás az elemek tényleges sorrendjét is megadja. Kötött morfémák esetén azonban az elemek felszíni sorrendje a levezetés morfológiai komponensében alakul ki. Ott egyrészt – egy BARTOS (i. m. 664) által morfoszintaktikai egyesítésnek nevezett művelet során – a szuffixum jegyű összetevők egy megfelelő kategóriájú, velük szerkezetileg szomszédos szótőhöz kapcsolódnak, és egyetlen szótartományt alkotó elemmé egyesülnek vele. Másrészt – a MARK BAKER megfogalmazta tükörelv értelmében (The Mirror Principle and morphosyntactic explanation: *Linguistic Inquiry* 16. 1985. 373–415) – a szótartományt alkotó elemek sorrendje megfordul. Pontosan ezt tapasztaljuk a magyarban is – feltéve, ha az időjelet hordozó *vala* elemet is az igei szótartomány részének tekintjük. Így lesz például a befejezett múlt idejű *mondott* *vala* esetében a szintaktikai *vala*, *-tt*, *mond-* sorrendből a morfológiában *mondo-tt* *vala*.

A mellett a feltételezés mellett, hogy a *mondott* *vala* az ómagyarban egyetlen szótartományt alkotott, független érvek is szólnak. Egyrészt – bár nem perdöntő bizonyíték – a *mondott* *vala* összetett szó volta mellett szól, hogy az ómagyar korban gyakran egybeírták, például a Bécsi kódex bővelkedik a *meg mosdikuala*, *ymaggauuala* típusú alakokban; l. a (13) alatt idézett példát is. E. ABAFFY (i. m. 116) a Jókai-kódexből és a Müncheni kódexből hoz *lakozykuala*, *zeretiuala* típusú példákat. Meggyőzőbb bizonyítékot szolgáltat az ómagyar összetett igeidőrendszer egyetlen mai napig fennmaradt eleme, a *mondta volna*. Ez az igealak az ómagyarban a befejezett feltételes módot képviselte; a mai magyarban pedig a múlt idejű feltételes mód szerepét tölti be. Eldöntendő kérdésekben az *-e* szócska mindig a VP első eleméhez járul – például:

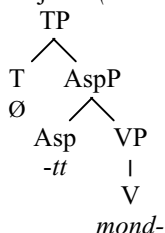
- (27) a) Fogsz-e énekelni ma este?
b) *Fogsz énekelni-e ma este?

A *mondta volna* esetében az *-e*-nek a *volna* után van a helye – legalábbis a művelt köznyelvben. (Ugyanakkor napjainkban a nyelvérzék kezd elbizonytalanodni e téren; egyes nyelvváltozatokban már a *mondta* után is állhat az *-e*.)

- (28) a) M o n d t a m v o l n a - e nektek a hírt, ha nem igaz?
b) *?M o n d t a m - e v o l n a nektek a hírt, ha nem igaz?

Elemzésemben tehát az ómagyar igező, ha aspektusjelet visel, időjelet már nem tud felvenni. Ilyenkor az időjel egy segédigéhez kapcsolódik, mely az aspektusjelet viselő igével összetett szó jellegű szótartományt alkot. Érdekes módon csak a testes időjelnek van segédigei hordozóra szüksége; a zéró jelenidő-jel nem váltja ki segédige megjelenését:

- (29) a) Befejezett jelen (*mondott*):

Feltételezésem szerint a (29)-es szerkezetben a T nem hangzó morfémaként jelenik meg a komplex szótartományban.

Az ómagyar igeidőrendszer érdekes sajátága, hogy az alanyi és tárgyi egyeztető toldalékok (azaz a személyrag, valamint tárgyas ragozásban a tárgyra utaló morféma) az aspektusjellel ellátott lexikális igehez kapcsolódnak, nem pedig az időjellel ellátott segédigéhez:

(30) mond-t- a-m val-a	mond-t- uk val-a
mond-t- a-d val-a	mond-t- á-tok val-a
mond-t- a-Ø val-a	mond-t- á-k val-a

Íme az ige és a hozzá tartozó toldalékok mondattani hierarchiája, valamint a belőlük a tükröelve segítségével levezethető felszíni igealak:

- (31)
- ```

 TP
 / \
 T AgrSP
 (val)a / \
 AgrS AgrOP
 / \
 -tok / \
 AgrO AspP
 / \
 -á Asp VP
 / \
 -t V
 / \
 mond → mond-t-á-tok vala

```

**5. Az állítólagos latin hatásról.** – Az ómagyar igeidőrendszer fel-tűnő hasonlóságot mutat a latin és az ógörög igeidőrendszerrel; az egyes ómagyar ige-idők könnyen megfeleltethetők meghatározott latin, illetve ógörög igeidőknek. Minthogy a latin, illetve ógörög hatás genetikai rokonsággal nem magyarázható, az egyezéseket a bibliafordítások hatásának, illetve a magyar literátus réteg latinos iskolázottsága, műveltsége hatásának tulajdonítják (l. pl. E. ABÁFFY ERZSÉBET, Latin hatás a XV–XVI. szá-zadi magyar igeragozásban. In: Areális nyelvészeti tanulmányok. Szerk. BALÁZS JÁNOS. Bp., 1983. 113–79). Magam úgy vélem – többek között HUNFALVY PÁLhoz hasonlóan (Apologia: Magyar Nyelvészet 5. 1860: 1–22), hogy teljességgel valószerűtlen, hogy a latin vagy esetleg ógörög hatás olyan erőteljes lett volna, hogy alapján meghatározhatta volna a magyar nyelv igeidőrendszerét. Az ómagyar korban a latinul tudó réteg túlságo-san vékony volt ahhoz, hogy az általa közvetített hatás a nyelv egészében, a népnyelvben is átforgalmazza a nyelvtani rendszer központi részrendszerét. Ilyen erőteljes idegen gram-matikai hatásra csak olyan példákat ismerünk a nyelvek történetéből, amikor a legkülön-félébb néprétegekben is általánossá vált a kétnyelvűség. Az ómagyar korban nem ez volt a helyzet; ugyanakkor az összetett igeidők minden bizonnyal a népnyelvben is megvol-tak – hiszen az ómagyar korban Moldvába került és ott az ómagyar kori népnyelvet ér-telmiség, írásbeliség nélkül őrző csángó magyarok ma is használják őket. Fennmaradtak az összetett igeidők a székely népnyelvben is.<sup>4</sup> Ha mindenképpen idegen hatást keresünk az

<sup>4</sup> Természetesen, mint ahogy írásom lektora, WACHA BALÁZS felhívja rá a figyelmet, mindez nem zárja ki, hogy a latinból való „korai fordításokban, például a Münchener kódexben (talán bizo-

ómagyar kori összetett igeidőrendszer mögött, több joggal gondolhatnánk a honfoglaló magyarokkal keveredő szláv népek nyelvének hatására, hiszen az összetett igeidők a szláv nyelvekben is megvoltak (sőt, például a bolgárban ma is megvannak) – lásd például KIEFER FERENC, Az igeaspektus areális-tipológiai szempontból: MNy. 1996: 257–69. A csángó és székely dialektusok esetében a román hatás kérdése is felmerülhetne. Véleményem szerint azonban a nyelvi tények aprólékos összehasonlítása kizárja a magyar igeidőrendszer és bármelyik indoeurópai nyelv igeidőrendszere közötti direkt hatás lehetőségét – ugyanis a magyar igeidőrendszer legalább egy ponton alapvetően különbözik az indoeurópai összetett igeidőrendszertől. Míg a személyragot a latinban, románban és más indoeurópai nyelvekben az időjeles segédige viseli, a magyarban az aspektusjeles lexikális igehez kapcsolódik. A magyar szerkezet e tekintetben a sémi nyelvekkel, például a klasszikus arabbal rokonítható. A személyrag az alábbi klasszikus arab összetett igealakban is a befejezetlen aspektusú lexikális igehez járul, nem pedig a múlt idejű kopulához:

(32) *ka:na yaktubu*  
*vala őr-ir*

‘ir vala’ – ragozatlan múlt idejű kopula + egyes szám 3. személyű befejezetlen ige

E hasonlóság alapján természetesen senki sem következtetne arab–magyar kölcsönhatásra. A közös jegyeknek az a magyarázatuk, hogy mind az arab, mind a magyar, mind a latin és a többi indoeurópai nyelv ugyanannak a genetikailag kódolt, az emberi faj közös sajátját képező univerzális grammatikának a megnyilvánulása. Az univerzális grammatika meghatározza a lehetőségek azon körét, melyből az emberi nyelvek a szituációk külső idejének és belső időszerkezetének kifejezési eszközeit megválaszthatják. Minthogy a választási lehetőségek szűk köréről van szó, az emberi nyelvek számai, sőt, talán ezrei is igen hasonló mintázatot mutatnak az igeidő- és aspektusjelölés tekintetében; köztük olyan nyelvek is, melyeket sem genetikai, sem areális, sem semmiféle rokonság vagy hatás nem fűz egymáshoz.

**6. Változás a közép magyar korban.** – Az aspektus, azaz a szituációk belső időszerkezete ábrázolásának többféle módját is alkalmazzák az emberi nyelvek (l. SMITH i. m.). Egyrészt jelölhetik – megfelelő igei toldalékolással – a cselekvés, történés befejezett vagy befejezetlen voltát (ahogyan az ómagyarban is történt a *főzött* típusú befejezett és a *főz vala* típusú befejezetlen igealakok szembeállításával). Másrészt jelölhetik az aspektust a cselekvés tárgya, illetve a történés alanya teljes vagy nem teljes érintettségének kifejezésével is. Ez esetben az események befejezettsége helyett az események telikusságáról, célra való irányultságáról beszélünk; ilyenkor az esemény célba érését, lezárulását az jelzi, ha a cselekvés tárgya, illetve a történés alanya teljes egészében érintetté vált; ha az esemény eredményeképpen új állapotba került. A cselekvés tárgyának, illetve a történés alanyának a cselekvés/történés végbemeneteléből következő eredményállapotára többek között rezultatív elem, igekötő vagy *hová* kérdésre felelő terminatív határozó utalhat (l. pl. a telikus *puhára főzte, megfőzte* alakokat – az atelikus *főzte* formával szemben).

„From the grammaticalization of viewpoint aspect to the gramaticalization of situation aspect” című tanulmányomban (in: Event structure and the left periphery. Szerk. É. KISS. Springer, megjelenés alatt) amellet érveltem, hogy a befejezettség/befejezetlenség és

---

nyos kötött fordítástechnikai döntések, megegyezések alapján) ne jelentkezett volna az alkalmiságon túlmenő transzferhatás”.

az (a)telikusság egyidejű jelölése többnyire redundáns volna, ugyanis egy esemény telikus vagy atelikus voltából az eseménytípusok többségében az adott esemény befejezettsége vagy befejezetlensége is levezethető. Abban a ritka esetben, amikor az esemény típusából nem következik annak befejezett vagy befejezetlen volta, többek között időhatározókkal egyértelműsíthető a nézőpont. Ennek megfelelően számos nyelv története során a telikusság/atelikusság jelölésének grammatikalizálódása a befejezettség-befejezetlenség jelölésének visszaszorulásával járt együtt. A magyar nyelv középmagyar korszakában is végbement ez a típusváltás. Az ómagyar nyelv az ige befejezettségének, illetve befejezetlenségének jelölésével fejezte ki az aspektust, a mai magyar viszont a predikátumok telikusságát/atelikusságát jelöli. Ennek elsődleges eszköze az igekötőrendszer. A mai magyar nyelvben többnyire rezultatív vagy terminatív igekötővel utalunk a cselekvés tárgyának, illetve a történés alanyának a cselekvés, történés végeredményeképpen létrejött új állapotára. Például:

- (33) a) *Érik a szőlő* – atelikus  
 b) *(Októberre) megéri a szőlő* – telikus

- (34) a) *Péter emelte a kosarat* – atelikus  
 b) *Péter felemelte a kosarat* – telikus

Szerepet játszik a telikusság/atelikusság rendszerszerű megkülönböztetésében a névelőrendszer is. Létrehozást kifejező predikátumok esetében a tárgy, létrejövését, megjelenést kifejező predikátumok esetében az alany nem-specifikus határozatlan volta (azaz egzisztenciális előfeltevéstől való mentessége) jelzi, hogy telikus változásról lehet szó – vö.:

- (35) a) *Építettem egy házat* – telikus (esetleg atelikus)  
 b) *Építettem a házat* – atelikus
- (36) a) *Vendégek érkeztek* – telikus (esetleg atelikus)  
 b) *Érkeztek a vendégek* – atelikus

A magyar az ómagyar kor elején csak elvétve használt igekötőt. Az 1192–95 között másolt Halotti Beszéd és Könyörgés szövegében még sem a befejezett helyváltozást, sem a befejezett állapotváltozást kifejező igeiknek nincs igekötőjük, például:

- (37) a) *es odutta vola neki paradicsumut hazoá* (es odutta vola neki paradisumut hazoá)  
 b) *es vetevé út ez munkás világ belé* (es vetevé wt ez muncas világbele)
- (38) a) *es bulcássá mend ű bűnét* (es bulscassa mend w bunet)  
 b) *Es szoboduchcha űt ürdüng ildetüitül* (Es zoboducha wt urdung ildetuitvl)

A szöveg egyetlen egy, sajátos funkciójú igekötőt tartalmaz:

- (39) *Es oz gymilcsnek ul keseröü vola vizë, hugy turkukat migé szokosztja vola* (Es oz gimilcsnek vvl keseruv uola vize. hugy turchucat mige zocoztia vola)

A *migé szokosztja vola* igealak nem teljesült teljesítménypredikátumot jelöl. Az igekötő fejezi ki a predikátum célirányosságát (telikusságát), azt, hogy a predikátum a tárgy állapotának megváltoztatására irányul, és a befejezetlen aspektus fejezi ki az eredmény megghiúsulását.

A mintegy száz évvel későbbi Ómagyar Mária-siralomban a befejezett helyváltoztatást kifejező *kinyuhhad* ('kinyújtad') ige már igeekötős:

(40) *Búabeleül kinyuhhad* (buabeleul kyniuhhad)

Az 1510-es Margit-legendában már nemcsak a befejezett helyváltozást (41), hanem a befejezett állapotváltozást kifejező igeik is igeekötővel állnak (42):

(41) a) *ez soror Sabina nem mernéje kivenni az fazekat az szénből* (ez soror sabina nem merneye ky venny az fazekat az zenbevl: i. m. 12r.)

b) *és kivoná az szének közepiből* (es ky vona az zennek kevzeypybevl: i. m. 12r.)

c) *míg az egyéb sororok fel nem kelnek vala az asztaltól* (mýg az egyeb sororok fel nem kelne vala az aztaltvl: i. m. 12v.)

d) *elmegyen vala az kapitulumházba* (el megyen vala az capitulum hazba: i. m. 112v.)

(42) a) *az halakat megfaragja vala* (az halakat meg faraĵa vala: i. m. 11v.)

b) *az ő kezének bőre meghasadoz vala* (az ev kezenek bevre meg hasadoz vala: i. m. 12r.)

c) *az kohnyát megsöpri vala* (Az cohnĵat meg sevpri vala: i. m. 12r.)

d) *az fazék meggyűlada* (az fazek meg gyvlada: i. m. 12r.)

e) *mégsem tudjuk magonkat megalázni* (meeg sem tudyuk magonkat meg alazny: i. m. 13r.)

Érdekes pillanatképet nyújt az ómagyar kor vége felé zajló változásról a HAADER LEA leírta „Müncheni emlék” (MNY. 2005: 147–61). E nyelvemlékünk két változatban is tartalmazza a Miatyánkot. Az egyik változatot minden bizonnyal hallás után, németes helyesírással jegyezte le a magyar nyelv iránt érdeklődő, feltehetőleg német anyanyelvű scriptor; a másik változatot pedig egy írott forrásból másolta ki. A valamivel korábbi nyelvállapotot tükröző másolt változatban még nincsenek igeekötők. A lejegyzett hangzó változat viszont az alábbi igeekötős alakokat tartalmazza:

(43) *és megbozássát mi vëtkenkët. mikëpen és mi magboczâtunk vëtëtknek... de sãbãdiczmk mikët a gonostwl*

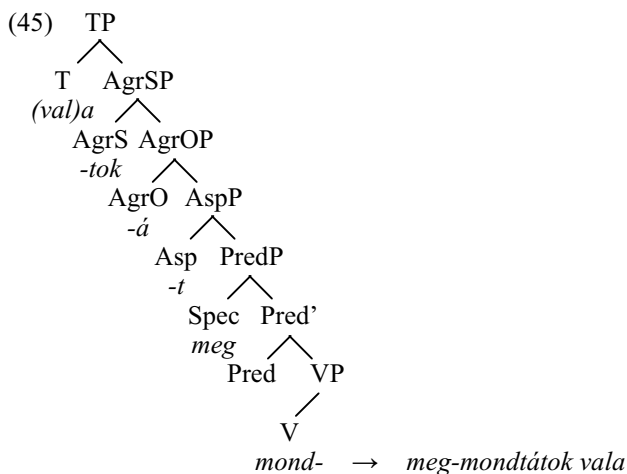
Az ómagyar kor végére kiépülő igeekötőrendszer lassan redundánssá tette a komplex igeidőrendszeren belüli, igei toldalékkal való aspektusjelölést. A középmagyar kor folyamán az egyes alakok eltérő funkciója fokozatosan elhomályosult (ezt jelzi például, hogy a *mondott vala* alak mellett elvéve a két aspektusjelet tartalmazó, időjel nélküli *mondott volt* is megjelent). A szerepüket vesztett különféle múlt időket a XVIII. századtól már inkább csak a választékosság kedvéért váltogatták; a XX. századra pedig maguk a múlt idejű igealakok is kivesztek; az egyszerű jelen mellett a befejezett jelen őrződött meg, átvéve a múlt idő szerepét. (Efféle változások más nyelvekben is végbementek, illetve végbemennek; a németben és a hollandban például még ugyan mind az egyszerű múlt, mind a befejezett jelen megvan, a köznyelv azonban már funkció szempontjából nem tesz köztük különbséget. Az aspektus jelölését e nyelvekben is az igeekötőrendszer vette át.)

A középmagyar kor elejére tehető a telikusság/atelikusság jelölésében szintén fontos szerepet játszó névelőrendszer kifejlődése is. A (35–36)-os példákon bemutatott különbségtétel lehetővé válása szintén hozzájárult a befejezettséget–befejezetlenséget jelölő igei paradigmák funkcióvesztéséhez.

A magyar nyelv középmagyar periódusában lezajlott aspektuális átalakulás a következőképpen mehetett végbe. Az igeikötőrendszer kiépülése valószínűleg nem hozott magával szerkezeti változást, ugyanis az ige előtt az ómagyar korban is volt egy predikatív pozíció az összetett ige-névszói állítmányok névszói része számára – ahogyan ezt például a Halotti Beszédben tapasztaljuk:

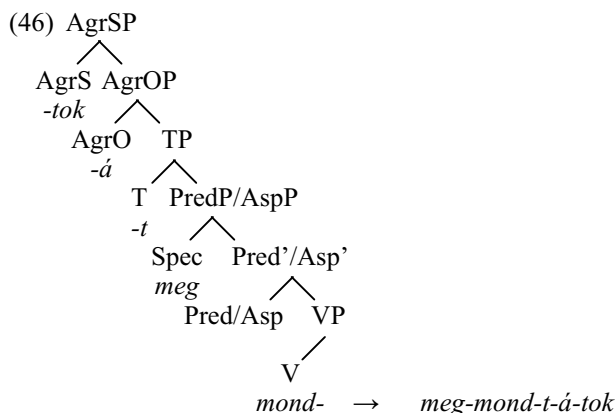
(44) *isa, pur és homou vogymuk* (ýsa pur es chomuv uogmuc.)

A mai magyarban az igeikötő ugyanabban az ige előtti pozícióban – elemzésemben egy VP-re épülő PredP projekció specifikálójában – foglal helyet, mint az összetett állítmány névszói része. Minthogy ez a pozíció már az ómagyar korban is létezett, volt hely a mondat szerkezetben az egyre gyakoribbá váló igeikötők elhelyezésére. Az ómagyar kori, igeikötőt is tartalmazó összetett igealakoknak tehát az alábbi szerkezetet tulajdoníthatjuk:



(Minthogy az igeikötő nem fejpozícióban áll, nem vesz részt az ún. morfoszintaktikai egyesülésben és az azt követő sorrendi tükröződésben.)

Feltételezésem szerint a középmagyar korban az igeikötő fokozatosan átvette a befejezettség jelölésének szerepét, tehát a PredP kifejezés lassan AspP-vé értékelődött át. Ezzel összhangban a korábbi aspektusjelölő kifejezés, az AspP temporális kifejezésként, TP-ként értelmeződött újra. Megváltozott tehát a *-t/-tt* befejezettségjel szerepe; múltidő-jel lett belőle. Ez viszont feleslegessé tette a korábbi időjelölő kifejezést és annak fejében a kopulával összekapcsolódó *-a/-e* időjelet. Ennek következtében az *-a/-e* időjel és a *vala* kikopott a nyelvből, azaz, megszűntek az összetett igeidők. A (43) alatti szerkezet tehát az alábbi szerkezetté alakult át:



7. Összefoglalás. – Írásomban univerzális grammatikai keretben értelmeztem az ómagyar igeidőrendszert. Elemzésemben az ómagyar *mond* igealak az egyszerű jelen időt képviseli, a *monda* az egyszerű múltat, a *mondott* a befejezett jelent, a *mond vala* a befejezetlen múltat, a *mondott vala* pedig a befejezett múltat. A *-t/-tt* tehát nem időjel volt, hanem a befejezett aspektus jele; a múlt idő jeleként az *-a/-e* funkcionált. Amellett érveltem, hogy az ómagyar igeidőrendszer tipikus megvalósulása az univerzális grammatika keretében feltételezett, az emberi nyelvekre általánosan jellemző, a külső időt és a situációk belső időszerkezetét, azaz aspektusát is jelölő komplex igeidőrendszereknek. A magyar és a latin közötti hasonlóság nem kontaktus, középkori latin hatás következménye, hanem az univerzális grammatika meghatározta korlátozott lehetőségek-ből fakad. Végül azt a változást tekintettem át, mely a magyar igei morfoszintaxisban a középmagyar korban lejátszódott. Feltételezésem szerint ekkor az igeikötőknek helyt adó PredP projekció vette át az aspektusjelölés szerepét; a korábbi aspektusjelölő toldalék időjellé értelmeződött át; az ómagyar kori időjel pedig kiveszett a nyelvből.

É. KISS KATALIN

### On the morphosyntax of the Old Hungarian tense system

In this paper, I analyse the Old Hungarian tense system in the framework of Universal Grammar. In this analysis, the OH verb form *mond* 'says' represents Simple Present, *monda* 'said' is Simple Past, *mondott* 'has said' stands for Present Perfect, *mond vala* 'was saying' is an instance of Past Imperfective, and *mondott vala* 'had said' is that of Past Perfect. That is, I assume that *-t, -tt* was not a past tense marker in OH but rather that of perfective aspect; the past tense marker was *-a/-e*. I argue that the OH tense system was a typical instance of 'complex tense systems' marking both external time and the internal temporal structure of situations, i.e., marking both tense and aspect. The similarity between the Old Hungarian and Latin tense systems is not a contact phenomenon, the result of some medieval Latinate influence; merely Old Hungarian and Latin select their means of expressing tense and aspect from the same set of limited possibilities determined by Universal Grammar. Finally, I survey the change that took place in the Middle Hungarian period with respect to the verbal morphosyntax of Hungarian. Whereas Old Hungarian marked viewpoint aspect morphologically, Modern Hungarian represents a language type in which the marking of situation aspect is grammaticalized. As a reflex of this change, the PredP projection, hosting the verbal particle, took over the role of aspect marking; the earlier aspect suffix was reinterpreted as a tense marker; and the OH tense marker was eliminated from the language.

KATALIN É. KISS